

УДК 327:001.5

Чумак К. О.

аспірантка

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова к. 32,
Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна тел.: (380482) 633259,
e-mail: christina-chumak@rambler.ru

ТЕОРІЯ ЛІБЕРАЛЬНОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ ТА ЇЇ МІСЦЕ В ДОСЛІДЖЕННІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Стаття має на меті показати роль і місце теорії ліберального інтернаціоналізму у контексті дослідження міжнародних відносин та зовнішньої політики на початку XXI ст. Показано, як ліберальний інтернаціоналізм став основою зовнішньої політики США і які виклики ця провідна теорія переживає сьогодні.

Ключові слова: ТМВ, ліберальний інтернаціоналізм, зовнішня політика США.

Тема переоцінки сучасних теорій міжнародних відносин залишається однією з найважливіших та найактуальніших в нашій країні з огляду на необхідність переосмислення місця науки про міжнародні відносини на посткомуністичному просторі, де відхід від марксистської методології породив серйозний концептуальний вакуум.

Література по темі є дуже різноманітною: вона представлена переважно американською та англійською школами, які є на сьогодні провідними у світі.

Метою статті є розкриття особливостей теорії ліберального інтернаціоналізму з огляду на закінчення «холодної війни» й переосмислення США своїх позицій в світі на концептуальному рівні.

Міжнародні відносини (МВ) як автономна сфера вивчення в політології — це винахід XX ст. Як відзначає австралійський науковець Д. Армстронг, МВ розвилися в окрему дисципліну «і як відповідь на події, такі як дві світові війни й холодна війна; і тому, що існували деякі явища — війна, дипломатія, стратегія, міжнародне право, баланс сил, суверенітет — які були недостатньо, або взагалі не вивчені в соціальних науках» [1, р. 362]. Майже весь період головними течіями в ТМВ залишались реалізм та лібералізм, але у 80-х рр. вони поступово змінювали свою «класичну» форму як відповідь на появу нових популярних напрямів дослідження.

У статті політолога-міжнародника Кріса Брауна (Лондонська школа економіки та політичних наук) проведено цікавий аналіз переосмислення ТМВ останніх десятиліть. Для початку він згадує досягнення реалізму в 80-х рр. По-перше, можна назвати роботу Роберта Гілпіна «Війна й зміни у світовій політиці» (1981). Ще два важливі твори десятиліття — «Структурний конфлікт: Третій світ проти глобального лібералізму» (1985) Стівена Краснера й «Походження союзів» (1987) Стівена Уолта. Що стосується

2000-х рр., тут варто відзначити твори «Трагедія політики Великої сили» (2001) Джона Міршаймера й «Рациональна теорія міжнародної політики» (2010), «Трагічне бачення політики» (2003) і «Культурна теорія міжнародних відносин» (2008) Річарда Н. Лебова, які, поряд з роботою Майкла Уільямса «Традиції реалізму й границі міжнародних відносин» (2005), у значній мірі сприяли відродженню класичного реалізму. «Ліберальний» підхід у широкому розумінні слова в 80-х рр. дав найвідомішу роботу Роберта Кейна «Після гегемонії» (1984), яку можна розглядати разом з «Еволюцією співробітництва» (1984) Роберта Аксельрода. Обидва автори дали визначення терміну «ліберальний інституціоналізм», який став одним з головних понять у ліберальній міжнародній теорії, поряд з поняттям «демократичний мир», уведеним у науку Майклом Дойлем в есе «Кант, ліберальна спадщина й міжнародні відносини» (1983). Ліберальна теорія 2000 -х рр. запропонувала перш за все твори Джона Айкенберрі від «Після перемоги» (2000) до «Ліберальний Левіафан» (2011), які слід розглядати поряд з роботами Анн-Марі Слотер «Новий світовий порядок» (2005) та «Обмежуюча влада» (2008) Деніела Даудні [2, р. 485].

Від «Англійської школи» в 80-ті рр. основною роботою стала монографія «Анархічне суспільство» (1977) Хедлі Булла, так само впливовим був твір «Експансія міжнародного співтовариства» (1984) Адама Уотсона. Близьким до «Англійської школи» був Р. Дж. Вінсент з книгою «Права людини й міжнародні відносини» (1986). В 2000-ні рр. «Від міжнародного до світового співтовариства» Баррі Бузана з'єднала в собі конструктивізм і «Англійську школу», у той час як більш традиційними залишились Ендрю Харрелл у роботі «На світовому рівні» (2007) та Іен Кларк у лекціях «Законність і гегемонія в міжнародному співтоваристві» (2007, 2011). «Конструктивізм» як окремий підхід до МВ виник тільки в 80-ті рр. Базовими стали роботи «Правила, норми й відмінності» (1989) Фрідріха Краточвіла, «Світ, створений нами» (1990) Ніколаса Онуфа, а також деякі есе Джона Дж. Раггі. Із періоду 2000-х рр. не можна не згадати «Соціальну теорію міжнародної політики» (1999) Алекса Вендта й збірник есе Фрідріха Краточвіла «Пазл політики» (2010). Робота Вінсента Пуле «Міжнародна безпека на практиці» (2010) відзначає розвиток конструктивізму в одному напрямку, а «Релістський конструктивізм» (2010) Семюеля Баркіна — у зовсім іншому. Сучасні роботи роблять ухил у бік постструктуралізму, як у випадку з монографією Лене Хансена «Безпека на практиці: дискурсивний аналіз і Боснійська війна» (2006), однак основна модель секьюритизації залишається плідною, наприклад, у спільній праці Бузана й Хансена «Еволюція теорії міжнародної безпеки» (2009) [2, р. 486].

Міжнародна політична теорія (МПТ) як сучасний підхід зобов'язана роботі Чарльза Бейтса «Політична теорія й міжнародні відносини» (2000), яка вперше поєднала сучасну аналітичну політичну теорію й ТМВ. Критична / «пізньомодерна» теорія МВ була відтворена в 80-ті рр. «Пізньомодерний» підхід до ТМВ почався зі статті Річарда Ешлі «Сила неореалізму» (1984), яка стала новаторським внеском «континентального світогляду» у ТМВ. Важливою була робота Роберта Коха «Виробництво, сила й світовий

порядок» (1987); його стаття «Соціальні сили, держави й світовий порядок: За межами теорії МВ» (1983) стала найвпливовішою серед представників критичної теорії, розмежовуючи «теорію вирішення проблем» і «критичну теорію», які дотепер широко застосовуються в науці. Треба відзначити також роботи «Міжнародні / Інтертекстуальні відносини: постмодерністські тлумачення у світовій політиці» (1989) Джеймса Дер Деріана й Майкла Шапіро. Критичні / «пізньомодерні» теорії МВ в 2000-ні рр. стали настільки розрізненими, що їх представників досить складно систематизувати. Можна лише виділити такі роботи: Майя Зефусс «Рани пам'яті» (2007), Кімберлі Хачінгс «Час і світова політика» (2009), Крістофер Кокер «Варварські філософи» (2010), Кен Бут «Теорія міжнародної безпеки» (2007), Іенс Бартлесон «Погляди на світове співтовариство» (2009) і Ендрю Ліклейтер «Проблема завдання збитків у світовій політиці» (2011). Фемінізм в 80-ті рр. знаходить місце у творах Жанны Бетке Елштейн «Жінка й війна» (1987), Сінтії Енло «Банани, пляжі й бази: надаючи МВ феміністичне значення» (1989). В 2000-х рр. до даного напрямку можна віднести «Гендерність у світовій політиці» (2001) Енн Тікнер, «Теорія міжнародних відносин: критичний вступ» (2001) Сінтії Вебер, «Стать, насильство й безпека: застосування на практиці» (2008) Лаури Шепард [2, р. 487].

Порівнюючи наукові праці 1980-х і 2000-х рр., чи можна говорити про певні нові підходи до дисципліни МВ, нові погляди на світ, або, навпаки, досягнення попередніх десятиліть знівельовано?

Кріс Браун вважав, що прогрес видно скоріше в окремих галузях, ніж в цілому. Наприклад, акцент, який Кеохан і Аксельрод зробили на інституціональній кооперації, був перейнятий і укріплений Айкенберрі у його розповіді про цінність використання постійного домінування з метою створення стійких структур права. Другий приклад — Міршаймер, Уільямс, Лебов не тільки відродили класичний реалізм, але й забезпечили йому більш тверде коріння, розбудовуючи структурну теорію реалізму. Те ж саме можна сказати й про різних сучасних письменників «Англійської школи» — такі фігури як Бузан і Харрелл значно розширили знання у своїй галузі науки [2, р. 489].

Дві галузі ТМВ, де прогрес найбільш очевидний, представлені у реалізмі й лібералізмі. На цей прогрес вплинула зовнішня політика адміністрації Джорджа Бушамол.

Наприклад, розглянемо роботу Джона Айкенберрі. Істотним було його положення про те, що багатосторонність важлива; що, як би не домінували США, вони повинні розробити правила, які міцно закріплять ліберальний міжнародний порядок. Айкенберрі звернувся до періоду після 1945 року, щоб вшанувати зусилля адміністрацій Трумена й Ейзенхауера, і хакликав США повторити цей досвід в епоху після холодної війни. Він передбачав кінець будь-якого виду американської гегемонії. Лібералізм, згідно з його роботою, буде властивий широкій групі провідних держав, звичайно, включаючи Китай. Середньо- і довготермінові інтереси США припускають необхідність сприяти інституціональним механізмам, які зафіксують правила, що забезпечують майбутнє ліберального економічного й політичного

порядку, навіть якщо це іноді може шкодити короткостроковим американським інтересам. Це найбільш послідовна оцінка ліберальної теорії МВ на цей час. За Айкенберрі адміністрація Буша виявила презирство до багатосторонності міжнародного права, про що свідчить «непідписання» «Римського статуту» про Міжнародний кримінальний суд, саботаж угоди про зміну клімату й кричущі порушення міжнародного гуманітарного права під час війни з терором. Адміністрація Буша демонструвала переконання, що США морально перевершують інші держави, що вони можуть діяти без урахування ширшого контексту сил і інтересів, що поняття абсолютної безпеки має сенс [3].

Серед реалістів привертає увагу перш за все Джон Міршаймер. Наприклад, в статті «Трагедія політики великої сили» він визнає життєвий інтерес США в забезпеченні транспортування близькосхідної нафти, стверджує, що США повинні орієнтуватись перш за все на балансування з Китаєм, чия міць невпинно зростає [4].

Отже, ліберальні й реалістичні теоретики, кожен по-своєму, насправді відкрили й розробили свої перспективи в ТМВ, інноваційні й прогресивні.

Якщо далі порівнювати внесок реалістів та інших шкіл, то слід звернутись до пріоритетів, найважливіших для них. Для реалістів війна між державами залишається центральною проблемою. Для ліберальних інтернаціоналістів основним питанням є нерівномірний розподіл політичної волі індивідів. Для марксистів головне питання полягає в несправедливості глобального капіталізму й класовій стратифікації в глобальному масштабі. Для критичних теоретиків — це невинуватене страждання, викликане не тільки капіталізмом, але й іншими процесами сучасності на глобальному рівні [5]. Конструктивісти приділяють менше уваги питанням особистості, ніж проблемі того, як зміни ідентичності й інтересів держав можуть змінити культуру міжнародних відносин: від культури конфлікту до культури співробітництва. Члени «Англійської школи» у цілому об'єднані загальною проблемою історії, динаміки й майбутнього так званого міжнародного співтовариства. Феміністки натхненні ідеалом тендерної рівності й обурені глобальними наслідками того, що вони вважають гендерним характером сучасної суверенної держави. Постструктуралісти зацікавлені в процесах і практиці, які уможливають уявлення сфери міжнародних відносин як окремої галузі політичної практики. Постколоніальні теоретики цікавляться історією, ідентичністю й формами політичної емансипації, доступними маргіналам — членам глобального Півдня.

Всі ці підходи настільки різні, що неможливо використовувати їх в одному дослідженні. Наприклад, неможливо бути феміністкою й у той же час бути реалісткою, тому що більша частина феміністської літератури виступає із критикою реалізму. Безумовно, не всі світогляди взаємовиключні. Продуктивні бесіди можуть відбуватися й відбувалися між реалістами й лібералами відносно динаміки співробітництва між державами, а також умов для підтримки режиму в різних проблемних областях. «Англійська школа» відрізняється тим, що її члени відкрито визнають законний плюралізм «традицій міжнародної думки». Проте зближення світоглядів,

швидше за все, у недалекому майбутньому не відбудеться. Тому в наукових дослідженнях більш коректним залишається використання набутих однієї школи для створення теоретичних рамок дослідження.

В контексті дослідження зовнішньої політики США особливу увагу викликають переваги концепції світового порядку, які добре зрозумілі з досліджень школи ліберального інтернаціоналізму. Правда, сьогодні деякі вчені спростовують актуальність цієї концепції [6]. Але, наприклад, Мартін Гріффітс у монографії «Переосмислюючи теорію міжнародних відносин» більш переконливо відстоює точку зору, що ліберальний інтернаціоналізм залишається «найкращім засобом переосмислення теорії МВ» [7, р. 1].

Ліберальний інтернаціоналізм — поняття, що описує тип мислення, пов'язаний з ідеями «комерційного» лібералізму (зв'язок між вільною торгівлею й миром), «республіканського» лібералізму (зв'язок між демократією й миром) і «регулятивного» лібералізму (теорії міжнародного співробітництва). Це поняття є протилежним антикапіталістичній ідеології, такої як марксизм, або іншим теоріям, критичним відносно капіталізму.

Чотири основні ідеї ліберального інтернаціоналізму в МВ включають наступні. По-перше, мир може бути щонайкраще забезпечений за рахунок поширення демократичних інститутів в усьому світі. По-друге, лібералізм уважає, що переваги держави, а не її можливості, є детермінантами поведінки держав. Переваги можуть варіюватися від держави до держави, залежно від культури, економічної системи й типу керування. Однак саме уряди, а не люди, починають війни, тому демократія — це надія на мир (оскільки вона є вищою формою вираження народної волі людей, які, безумовно, роблять вибір на користь миру — очевидної переваги, заснованої на раціональності й природньому праві). По-третє, верховенство права настільки ж застосовне до держав, як і до людей, а добровільно створена система міжнародних організацій повинна існувати, виконуючи функції законодавчої влади, виконавчої й судової, при збереженні максимально можливої поваги до свободи й незалежності країн. По-четверте, так само, як завжди можна ідентифікувати агресора, повинно бути можливо створити ефективну коаліцію законслухняних держав проти подібних порушників. Тому ліберальний інтернаціоналізм є частиною ідейної основи, на якій побудовані такі організації, як ООН (а раніше — Ліга Націй).

Так само як можна виділити різні типи реалізму, можна розрізнити й напрямки ліберального інтернаціоналізму. Ключовою є відмінність між лібералами, які підтримують прагнення до посилення державного втручання в економіку, й тими, хто підтримує невтручання. Перша школа вважає, як і Вудро Вільсон (президент США в 1913-1921 рр.), що війна в ім'я ліберальних ідеалів може іноді бути необхідною, щоб позбавити мир від неліберальних опонентів. Ліберальні інтервенціоністи (прихильники втручання) виступають особливо проти тоталітаризму у всіх його проявах. Друга школа, прихильники невтручання, уважає, що лібералізм повинен поширюватися тільки на основі історичної неминучості, без будь-якої допомоги з боку своїх прихильників, особливо таких відомих, як США. Однак не

втручання не слід плутати з ізоляціонізмом, оскільки останній технічно є відхиленням від створення союзів у тому числі. Замість цього прихильники невтручання, як правило, виступають за політику стримування для нанесення остаточної поразки ворогам лібералізму, неважливо, це авторитарні держави або терористи [7, р. 5].

Ліберальний інтернаціоналізм має унікальний статус, оскільки є не тільки однією з провідних шкіл МВ, але й офіційною ідеологією найпотужнішої держави у світі, Сполучених Штатів. США є унікальними не тільки в силу своєї сили й місця в еволюції сучасної західної культури. Сполучені Штати є країною, ідентичність якої спирається на ліберальну ідею: всі індивідууми створені рівними й наділені певними невідчужуваними правами. Незважаючи на поточні й історичні реалії, які вступають у протиріччя із цією ідеєю, американська національна політична культура залишається ґрунтованою на ліберальній філософії, на яку сильно вплинули ідеї Джона Локка. Домінуючі риси цієї політичної культури містять у собі тверду віру в капіталізм, індивідуальну волю й прогрес людства. Більшість американців прийняли ці поняття й уважають їх універсальними істинами. Ці ідеї розвилися в американську віру у загальнолюдське прагнення до життя, волі й щастя. Така історія й національні переконання відокремлюють США від інших національних держав. Політична культура США також наповнена вродженим американським оптимізмом і переконанням, що навіть складні міжнародні проблеми піддаються раціональному вирішенню. По-друге, ліберальний інтернаціоналізм містить переконливий набір аргументів, які безпосередньо протистоять розумінню держави як джерела трагічного конфлікту між партикуляризмом (національним інтересом) і універсалізмом (правами людини); при цьому США виступають одночасно і як погроза світовому порядку, і як його гарант [8].

Таким чином, теорія ліберального інтернаціоналізму, що панує в американському суспільстві, є найкращим і найбільш природним підходом для вивчення американської політики, у тому числі й зовнішньої. Найбільш цікавим для актуальних досліджень є, зокрема, те, наскільки сучасні адміністрації діють на практиці відповідно до ліберального інтернаціоналізму, теорія якого не піддається сумніву жодною адміністрацією.

Список використаної літератури

1. Armstrong D. Why is there too much international theory? / D. Armstrong // Australian Journal of Political Science. — 1995. — Vol. 30, N 4. — P. 356—363.
2. Brown Ch. The poverty of Grand Theory / Chris Brown // European Journal of International Relations. — 2013. — Vol. 19. — P. 483-497.
3. Ikenberry J. America's Imperial Ambition / John G. Ikenberry // Foreign Affairs. — 2002. — N 81. — P. 44-60.
4. Mearsheimer J. Lying in International Politics / John J. Mearsheimer. 2004 [Electronic resource]. — Available on the web at: http://www.learnedhand.com/mearsheimer_lying.htm
5. Critical Theory and International Relations / Ed. by Roach S. — London: Routledge, 2008.
6. Kupchan Ch. The Illusion of Liberal Internationalism's Revival / Charles A. Kupchan, Peter L. Trubowitz // International Security. — 2010. — Vol. 35, N 1. — P. 95-109.

7. Griffiths M. Rethinking International Relations Theory / Martin Griffiths. — Houndmills: Palgrave Macmillan, 2011. — 226 p.
8. Berkowitz P. The War on Terror, Bush and the Liberal Tradition / P. Berkowitz. Hoover Institution, 2004 [Electronic resource]. — Available on the web at: <http://www.hoover.org/publications/digest/3043131.html>

Стаття надійшла до редакції 03.03.2015

Чумак К. О.

кафедра міжнародних відносин ОНУ ім. І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, г. Одеса-58, 65058, Україна

**ТЕОРИЯ ЛИБЕРАЛЬНОГО ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМА И ЕЕ МЕСТО
В ИССЛЕДОВАНИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Резюме

Статья призвана показать роль и место теории либерального интернационализма в контексте исследования международных отношений и внешней политики в начале XXI в. Показано, как либеральный интернационализм стал основой внешней политики США и какие вызовы эта ведущая теория переживает сегодня.

Ключевые слова: ТМО, либеральный интернационализм, внешняя политика США.

Chumak K. O.

Department of International Relations, Odessa National University
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

**THE THEORY OF LIBERAL INTERNATIONALISM AND ITS PLACE
IN THE INTERNATIONAL RELATIONS STUDIES**

Summary

This article aims to show the role and place of the theory of liberal internationalism in the context of the international relations and foreign policy studies at the beginning of XXI c. There was showed how liberal internationalism became the base of the US foreign policy, and what challenges this leading theory is experiencing nowadays.

Key words: International Relations theory, liberal internationalism, the US foreign policy.